

Дар'я Ігорівна КАМЧАТНА,
аспірант Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого (м. Харків),
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024,
darykm90@mail.ru

УДК 343.1

ПРЕДМЕТ ОСКАРЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досліджуються теоретичні та практичні проблеми, пов'язані із предметом оскарження під час досудового розслідування. Розглянуто структурні елементи предмета оскарження. Наведені поняття рішення, дії, бездіяльності як структурних елементів предмета оскарження під час досудового розслідування. Досліджено теоретичні підходи щодо законодавчого закріплення предмета оскарження під час досудового розслідування. Обґрунтовано недоцільність законодавчого закріплення вичерпного переліку рішень, дій чи бездіяльності, які підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Досліджено нормативне закріплення предмета оскарження в законодавстві інших держав. Проведено порівняльний аналіз із нормами кримінального процесуального законодавства Російської Федерації, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан. Висловлено міркування щодо необхідності реформування інституту оскарження, його розширення та зміни нормативного визначення предмета оскарження під час досудового розслідування.

Ключові слова: предмет оскарження, рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, досудове розслідування.

Одним з головних інструментів захисту прав і свобод особи від неправомірного посягання з боку державних органів і посадових осіб у кримінальному процесі є, безсумнівно, інститут судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів кримінального переслідування. Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є однією з найважливіших гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина, а забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності є однією з головних засад кримінального провадження.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування зазнав значних змін. Так, у ст. 303 КПК України визначено, які саме рішення, дії чи бездіяльності підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Таким чином, законодавцем встановлено виключний перелік рішень, дій чи бездіяльності, які можуть бути оскаржені на досудовій стадії кримінального процесу.

У зв'язку з цим, великий науковий інтерес становить дослідження предмета інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

Дослідженню предмета оскарження на досудовому розслідуванні присвячені праці таких учених: Є. С. Безруких, В. Буднікова, І. В. Гловюк, А. Дубинського, Н. Г. Куришевої, В. О. Лазаревої, П. Лупинської, В. Т. Маляренко, А. Р. Туманянц, О. В. Хімичевої, В. І. Чорнобук, О. Г. Шило, Р. В. Ярцева. Але

незважаючи на предметні розробки науковців, залишається низка питань, які потребують законодавчого визначення та теоретичного осмислення.

Метою статті є дослідження предмета оскарження під час досудового розслідування, визначення його структури та нормативного закріплення.

Так, відповідно до ст. 303 КПК України оскарженню підлягають рішення слідчого або прокурора про зупинення досудового розслідування, про закриття кримінального провадження, про відмову у визнанні потерпілим, про відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, про зміну порядку досудового розслідування, а також рішення, дії та бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки. Окрім того, новелою кримінального процесуального законодавства є можливість оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений законом строк [1].

Під предметом у науці зазвичай прийнято розуміти те, на що спрямована думка, що складає її зміст, або на що спрямовано яку-небудь дію [2, с. 501].

Таким чином, аналіз ст. 303 КПК України, якою визначається предмет оскарження під час досудового розслідування, дозволяє дійти висновку, що він складається з таких елементів: рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора.

Вважаємо необхідним визначити поняття кожного зі структурних елементів предмета оскарження під час досудового розслідування.

Під процесуальним рішенням слідчого, прокурора розуміють виражені у встановленій законом формі індивідуальні правозастосовні акти, в яких компетентні державні органи і посадові особи у відповідному порядку з метою вирішення правових та кримінологічних завдань кримінального судочинства дають відповіді на питання, які виникають під час провадження і виражають владні волевиявлення щодо дій чи бездіяльності, які впливають із встановлених на момент прийняття рішень фактичних обставин провадження та приписів чинного законодавства [3, с. 20]. Необхідно зауважити, що не всі процесуальні рішення слідчого та прокурора можуть бути віднесені до предмета оскарження під час досудового розслідування, а лише ті, якими порушені або можуть бути порушені конституційні права та законні інтереси людини.

З метою швидкого та повного розкриття кримінальних правопорушень слідчих, прокурор проводять багато різноманітних за своїм характером дій, які ґрунтуються на вимогах кримінального процесуального закону [4, с. 365]. Дії як структурний елемент предмета оскарження необхідно розглядати як дії слідчого, прокурора, які можуть спричинити шкоду конституційним правам і свободам учасників кримінального процесу або ускладнити доступ особи до правосуддя.

Щодо визначення поняття бездіяльності, необхідно звернутися до напрацьованих учених кримінального права. А. А. Тер-Акопов визначає бездіяльність як утримання від обов'язкової дії, тобто дії, передбаченої нормами, і тому вона є до певної міри нормативною категорією. Зміст вимог, сама дія можуть бути зазначені в законах і підзаконних актах [5, с. 18]. Тобто бездіяльність — це пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), яку вона повинна була і могла вчинити у конкретних умовах [6, с. 125].

Таким чином, бездіяльність як складову елементу предмета оскарження необхідно розуміти як невиконання слідчим або прокурором свого обов'язку, який полягає у вчиненні конкретних дій або прийнятті конкретних рішень, які необхідно було вчинити або прийняти відповідно до вимог чинного кримінального процесуального законодавства України з метою швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення. Безперечно закріплення бездіяльності

як структурного елементу предмета оскарження під час досудового розслідування є позитивною зміною законодавства.

Але не можна не звернути уваги на форму нормативного закріплення інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Проаналізувавши норми КПК України, можна зробити висновок, що предметом інституту оскарження під час досудового розслідування є чітко визначені законом рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. Тобто законодавець йде шляхом закріплення закритого переліку рішень, дій чи бездіяльності, які підлягають оскарженню.

З цього приводу в кримінальній процесуальній науці умовно можна виділити три основні підходи. Прихильники першого вважають, що предмет оскарження на досудових стадіях кримінального процесу необхідно законодавчо обмежити [7, с. 152]. Інші вважають доцільним обмежити предмет судового оскарження під час досудового розслідування шляхом визначення в законі рішень, дій чи бездіяльності, які не підлягають оскарженню. Прихильники цієї позиції Є. С. Безруких та В. В. Сидоров виділяють три групи дій (бездіяльності) та рішень органів і посадових осіб, що приймають на досудових стадіях кримінального судочинства, які не повинні належати до предмета оскарження. До них належать дії та рішення організаційного характеру, дії та рішення, пов'язані з процесом доказування, рішення, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства [8, с. 26–30]. Прихильники ж третього підходу обстоюють відкритий перелік рішень, дій чи бездіяльності, що підлягають оскарженню під час досудового розслідування.

Так, наприклад, Н. С. Куришева вважає, що предмет оскарження має визначатися системою правових та фактичних підстав звернення зі скаргою до суду: що свідчать про дійсне порушення або можливе правопорушення конституційних прав і свобод осіб, які беруть участь у справі або обмежують право громадян на доступ до правосуддя; що віднесені до здійснення безпосереднього судового контролю на стадії досудового провадження; які достатні для розгляду судом і винесення ним законного й обґрунтованого рішення, що дозволяє відновити порушені конституційні права і свободи або іншим чином захистити громадянина прийнятим рішенням [9, с. 46].

В. А. Лазарева вказує на нездійсненність і принципову неправильність прагнення закріпити в законі вичерпний перелік дій і рішень, що вимагають судового контролю, оскільки будь-які подібні спроби здатні обернутися обмеженням права на судовий захист [10, с. 86].

Підтримуючи точку зору щодо недоцільності законодавчого обмеження предмета оскарження під час досудового розслідування, необхідно погодитись, що наявність відкритого переліку в законі сприятиме підвищенню ефективності реалізації права на судовий захист на досудових стадіях кримінального процесу [10, с. 86].

Складовим елементом права на судовий захист є право на доступ до правосуддя. Право на доступ до правосуддя та справедливий суд, гарантоване ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, є однією з основних ознак будь-якого демократичного суспільства [11].

Таким чином, передбачений законодавцем вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування порушує конституційне право людини і громадянина на судовий захист, а також право на доступ до правосуддя. Хоча ч. 2 ст. 303 КПК України передбачає можливість оскарження інших рішень, дій чи бездіяльності під час підготовчого провадження в суді, але ефективність захисту прав і свобод особи залежить від швидкості реагування на порушення.

Так, наприклад, якщо в житлі чи іншому володінні особи було проведено обшук з порушенням норм чинного законодавства, особа не має можливості захистити свої порушені права чи законні інтереси, адже КПК України не передбачає можливості оскарження такої дії під час досудового розслідування.

На обґрунтування такої позиції вважаємо доцільним звернутися до досвіду інших держав щодо форми закріплення в законодавстві предмета оскарження на досудовому розслідуванні. Так, у ст. 125 КПК РФ постанови дізнавача, слідчого, керівника слідчого органу про відмову в порушенні кримінальної справи, про закриття кримінальної справи, а так само інші рішення, дії (бездіяльність) дізнавача, слідчого, керівника слідчого органу та прокурора, які здатні спричинити шкоду конституційним правам і свободам учасників кримінального судочинства або ускладнити доступ громадян до правосуддя, можуть бути оскаржені до районного суду за місцем провадження попереднього розслідування [12].

Відповідно до ст. 23 КПК Республіки Таджикистан учасники процесу, громадяни, представники підприємств, установ, організацій, зацікавлених у провадженні по кримінальній справі, мають право в порядку і строки, встановлені цим кодексом, оскаржити дії чи рішення суду (судді), прокурора, слідчого і дізнавача [13].

КПК Республіки Молдова у ст. 298 передбачає, що дії, бездіяльність та акти органу кримінального переслідування й органу, що здійснює спеціальну розшукову діяльність, можуть бути оскаржені підозрюваним, обвинуваченим, їх законним представником, захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також іншими особами, права та законні інтереси яких були порушені цими органами [14].

У контексті досліджуваної проблеми певний інтерес становить правова позиція Конституційного Суду Російської Федерації, сформульована в постанові від 23 березня 1999 р., згідно з якою якщо відповідні дії та рішення органів розслідування не тільки зачіпають власне кримінально-процесуальні відносини, а й породжують наслідки, що виходять за їхні рамки, істотно обмежуючи при цьому конституційні права і свободи особи, відкладення перевірки законності та обґрунтованості таких дій до стадії судового розгляду може заподіяти шкоду, відшкодування якої надалі виявиться нездійсненним. У цих випадках зацікавленим особам повинна бути забезпечена можливість негайного звернення до суду під час досудового розслідування [15].

Проаналізувавши зазначені норми, можна зробити висновок, що законодавці йдуть шляхом закріплення відкритого переліку рішень, дій чи бездіяльності, що підлягають оскарженню на досудовому розслідуванні. Вважається, що такий підхід є виправданим, оскільки цим забезпечується ефективність захисту та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів людини у строки, в межах яких таке відновлення ще є можливим саме на досудовому розслідуванні, а не під час судового провадження.

Не можна не звернути увагу на зауваження науковців, які зазначають, що предмет оскарження повинен мати певні рамки. Необхідність такого обмеження зумовлена безпекою різних зловживань, пов'язаних з постійним оскарженням будь-яких рішень і дій, що, безсумнівно, стане перешкодою здійсненню мети кримінального судочинства [8, с. 28].

З приводу цього А. Н. Артамонов зазначає, що дії і рішення, які включаються до предмета скарги, повинні відповідати певним критеріям, виділення яких важливо для попередження появи довільних або безпредметних скарг, оскільки їх розгляд спричинить непотрібне витрачання процесуальних засобів. Автор виділяє два основні критерії, яким повинні відповідати рішення, дії чи бездіяльність, що підлягають оскарженню на досудовому розслідуванні: по-перше, вони повинні зачіпати інтереси осіб, які беруть участь у судочинстві; а по-друге, на думку заявника скарги, повинні порушувати або ставити під загрозу його права чи права особи, представником якої він є в конкретній кримінальній справі [16, с. 12].

Вважаємо необхідним погодитись з О. Г. Шило, яка зазначає, що предмет оскарження повинен відповідати критеріям, які свідчать, що рішення, дії або бездіяльність:

1) завдали або можуть завдати шкоди конституційним правам і свободам людини;

2) перешкоджають руху кримінальної справи до суду, доступу особи до правосуддя;

3) їх наслідком є суттєве ускладнення відстоювання учасником процесу своєї позиції у судовому розгляді кримінальної справи;

4) перевірка їх законності та обґрунтованості не пов'язана із дослідженням тих питань, які вирішуються при судовому розгляді кримінальної справи [17, с. 169].

Напрями модернізації кримінального судочинства були визначені в Концепції реформування кримінальної юстиції (2008 р.), серед яких — курс на подальшу демократизацію, гуманізацію кримінального процесу, акцентовано увагу на необхідності посилення захисту прав і свобод людини під час кримінального провадження, виконанні міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна перед європейським та світовим співтовариством [18, с. 486].

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що предмет оскарження на досудовому розслідуванні потребує розширення та зміни нормативного закріплення останнього. Вбачається необхідним доповнити ст. 303 КПК України частиною, яка передбачає, що оскарженню підлягають будь-які рішення, дії чи бездіяльність, якими порушуються або можуть бути порушені конституційні права людини та які можуть перешкоджати ефективному здійсненню кримінального провадження або доступу особи до правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов. — М. : Рус. яз., 1986. — 915 с.
3. Зеленецкий, В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины [Текст] / В. С. Зеленецкий, Н. В. Глинская. — Х. : Страйд, 2006. — 336 с. (Серия “Юридичний радник”)
4. Кримінальний процес [Текст] : підручн. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. — Х. : Право, 2013. — 824 с.
5. Тер-Акопов, А. А. Бездействие как форма преступного поведения [Текст] / А. А. Тер-Акопов. — М. : Юрид. лит., 1980. — 152 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : підручн. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [3-тє вид., переробл. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 625 с.
7. Чорнобук, В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу [Текст] : монограф. / В. І. Чорнобук. — Х. : Право, 2008. — 184 с.
8. Безруких, Е. С. К вопросу о предмете обжалования на досудебном производстве по уголовным делам [Текст] / Е. С. Безруких, В. В. Сидоров // Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. — 2008. — № 2-1. — С. 26-30.
9. Курьшова, Н. С. Вопросы производства по жалобе на действия (бездействия) и решения дознавателя, следователя и прокурора [Текст] : монограф. / Н. С. Курьшова. — М. : Юрлитинформ, 2009. — 163 с.
10. Лазарева, В. А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе [Текст] / В. А. Лазарева. — Самара : Самарский университет, 1999. — 136 с.
11. Рекомендация R (81) 7 Комитета министров государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14.05.1981 г. № R (81) 7 [Електронний ресурс]

- Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ [Электронный ресурс] Консультант Плюс. — URL : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf>.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 01.04.2010 г. [Электронный ресурс] Legislationline.org / OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. — URL : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/17690/preview>.
14. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 г. Nr. 122 [Электронный ресурс] Legislationline.org / OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. — URL : <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
15. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 23.03.1999 г. № 5-П “По делу о проверке конституционности положений статьи 133, части первой статьи 218 и статьи 220 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР в связи с жалобами граждан В. К. Борисова, Б. А. Кехмана, В. И. Монастырецкого, Д. И. Фуфлыгина и общества с ограниченной ответственностью “Моноком” [Текст] // Российская газета. — 1999. — № 72. — 15 апреля.
16. Артамонов, А. Н. Обжалование действий и решений органов расследования в досудебных стадиях российского уголовного процесса [Текст] : автореферат дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / А. Н. Артамонов. — Омск, 2003. — 22 с.
17. Шило, О. До питання реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у порядку судово-контрольного провадження в досудових стадіях кримінального процесу [Текст] / О. Шило // Вісник Академії правових наук України. — Х. : Право, 2011. — № 1 (64). — С. 164–172.
18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року “Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів” : Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008 [Текст] // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 12. — С. 486.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 2 грудня 2013 року)*

Надійшла до редакції 17.12.2013

Камчатная Д. И. Предмет обжалования в ходе досудебного расследования

Исследуются теоретические и практические проблемы, связанные с предметом обжалования в ходе досудебного расследования. Рассмотрены структурные элементы предмета обжалования. Определены понятия решения, действия, бездействия как структурных элементов предмета обжалования в ходе досудебного расследования. Исследованы теоретические подходы к законодательному закреплению предмета обжалования во время досудебного расследования. Обоснована нецелесообразность закрепления в законодательстве исчерпывающего перечня решений, действий или бездействия, которые подлежат обжалованию в ходе досудебного расследования. Исследовано нормативное закрепление предмета обжалования в законодательстве других государств. Проведен сравнительный анализ с нормами уголовного процессуального законодательства Российской Федерации, Республики Молдова, Республики Таджикистан. Высказано предложение о необходимости реформирования института обжалования, его расширения и изменения нормативного определения предмета обжалования во время досудебного расследования.

Ключевые слова: предмет обжалования, решения, действия или бездействия следователя, прокурора, досудебное расследование.

Kamchatna, D. I. Subject of the Appeal during the Preliminary Investigation

The article investigates theoretical and practical issues related to the subject of the appeal during the preliminary investigation. Structural element subject of appeal was examined. Was defined the concepts of decision, action, omissions, as structural elements subject of appeal during the pre-trial investigation. Theoretical approaches of the legislative consolidation of the subject of appeal during pre-trial investigation were studied. Unreasonableness of legislative consolidation exhaustive list of decisions, acts or omissions that are subject to appeal to the pre-trial investigation have been substantiated. Normative enshrined subject of appeal in the laws of other states has been studied. Comparative analysis with the rules of criminal procedure legislation of the Russian Federation, the Republic of Moldova, and Tajikistan was made. The proposal to reform institute appeal, its expansion and changes in normative definition of the subject of appeal during the pre-trial investigation was made.

Keywords: *subject of appeal, the decision, action or omission of the investigator, prosecutor, pre-trial investigation.*

